

Portugees – Israëlietische Gemeente te Amsterdam

ק"ק ספרדים תלמוד תורה באמשטרדם

הרב יוסף בנימין צרפתי
ק"ק ת"ת ספרדים
אמשטרדם

פה מתא אנטווערפען.
יום שנכפל בו כי טוב ראש חודש תמוז תש"פ.

**בענין אם עבר זעם המגפה
להתיר לחזור ולהתפלל בצבור בבתי כנסיות (ב')**

לכבוד ידיד נפשי הגאון רבי אליעזר וואלף שליט"א,
רב ואב"ד ק"ק אשכנזים אמשטרדם יצ"ו.

הנה כת"ר מבשר טוב כי הנה עברו שלשים יום ולא נתוספו חולים ומתים יותר משיעור שהיה לפני חודש שבח לאל. ומשמיע ישועה ואומר כי עתה קול התור נשמע בארצנו שמחר יוסיפו השלטונות להתיר עוד כמה מן ההגבלות בנוסף לאלו אשר כבר היתירו לפני חודש, החל מבעוד שבוע (הראשון לשביעי למנינם). וכת"ר מבקש לדעת והשתא מאי קסבר מר לענין תפלה בצבור. דהלא עין רואה שאפילו שנתפזרו הכנוסים לא אישתני קרתא לגריעותא. והרי המדינה עיר שיצאו ממנה שלשה מתים וחזרה להוציא מת אחד או שני מתים ולא חזרה להוציא שלשה מתים.

ואם תמצוי למשרי תפלה בצבור, א"כ על ידו השניי אם די בהפסק ארבע אמות בין איש ובין רעהו בלי מסכה או לא. כי מצד תקנות המלכויות במדינותנו אין צריך להתעטף במסכה כי אם בתחבורה ציבורית בלבד לפי שאין שם הפסק בין אדם לחבירו ארבע אמות. אך מאידך בארץ ישראל מחייבים להתעטף במסכה אפילו ברשות הרבים. והשתא מי אמרינן חמירא סכנתא וספק סכנה לחומרא וצריך מסכה. או דלמא אין לנו כאן אלא דברי המומחים והשלטונות במדינותנו ואין צריך. ומה גם שממילא אין מנהג המקום לעמוד כן בפני שר וגדול ושמא אין להתיר להתפלל כן במדינותנו וכל שכן שלא לכוף. ובענין כפפות ואלכוגיל עבור הוצאה והכנסה והגבהה וכיוצא, הואיל שהמומחים חלוקים איזה מהן עדיף, נראה שיותר כדאי להשתמש באלכוגיל, לפמ"ש בפסחים (דף נ"ז.) צא מיכן יששכר איש כפר ברקאי שמכבד את עצמו ומחלל קדשי שמים דהוה כריך ידיה בשיראי ועביד עבודה. ובסוכה (דף ל"ז.) אמר רבה לא לינקיט איניש הושענא בסודרא דבעינא לקיחה תמה וליכא.

והכתוב השלישי נפשו בשאלתו מאי קסבר מר לענין י"ז בתמוז וט' באב אם צריך או לא צריך להתענות. כי המגן אברהם (סי' תקע"ו ס"ק ב') פסק וז"ל האידנא אין מתענין כלל בשעת הדבר, דמנוסה הוא כשאינו אוכל ושותה קולט ח"ו שינוי האויר. עכ"ל. והגר"א ווייס שליט"א בעל מנחת אשר, אמר לו שכונת המגן אברהם שאין גוזרים תענית על הדבר, ואין כונתו שלא יתענו הארבע תעניות שהם מתקנת הנביאים. ושכן משמע בברכי יוסף (או"ח סי' תקע"ו, אות ד') בשם מהר"ם בן חביב וז"ל האידנא אין גוזרין תענית ציבור על הדבר. ועוד שאין לדמות חולירע שפוגע במערכת העיכול וקורונה שפוגע במערכת הנשימה. ומאידך

במכתבו המפורסם (אות ה') הביא כת"ר את המגן אברהם, וכתב וז"ל על כן אין להתענות לא בערב ראש חדש ניסן ולא תענית יאה"ר צי"ט ואף לא תענית בכורות, כי אם תענית דיבור. ואם יש לאל ידו יפדה התענית בצדקה. עכ"ל. ושמה לא הורה כן כת"ר אלא מתחילה שעדיין לא נודע הדבר לחלק בין חולירע וקורונה. ושמה דוקא לאותם תעניות שהן מנהג, ולא לארבע תעניות שהן מתקנת הנביאים. עכ"ד.

א. הרמב"ם ז"ל (הלי' תעניות פ"ב הי"ג) כתב וז"ל על החליים כיצד. הרי שירד חולי אחד לאנשים הרבה באותה העיר, כגון אסכרה או חרחור וכיוצא בהן, והיו מתים באותו החולי, הרי זו צרת צבור וגוזרין לה תענית ומתריעין. עכ"ל. וכתב המגיד משנה (שם) שמקורו בתענית (דף י"ט): ואסכרא בזמן שיש בה מיתה מתריעין עליה, בזמן שאין בה מיתה אין מתריעין עליה. וכ"כ הריטב"א (תענית שם). עיין שם.

וכתב עוד הריטב"א שם וז"ל ולא נתפרש בתלמוד גם בדברי הרב ז"ל כמה מתים ימותו ובכמה ימים אם הוא כעין דבר אם לאו. עיין שם. וכ"כ הבית יוסף (או"ח סי' תקע"ו) וז"ל ויש לדקדק למה לא חילקו בין אם מתו שלשה מתים בשלשה ימים לחמש מאות רגלי למתו ביום אחד או בארבעה ימים כשם שחילקו בדבר. עיין שם.

והנראה לע"ד דשיעור דבר וחולי כך הוא. עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים, לאו אקראי בעלמא הוא והרי זה דבר, ואפילו לא פשט החולי באותה העיר. יצאו ממנה מת אחד או שני מתים בשלשה ימים, אקראי בעלמא הוא ואין זה דבר. פשט החולי לאנשים הרבה, ויצאו ממנה מת אחד או שני מתים בשלשה ימים, נמי לאו אקראי בעלמא הוא, אלא שאין זה דבר אלא חולי. ועמ"ש הלחם משנה (הלי' תעניות שם). ודו"ק.

וני"ל דלענין שמתענין ומתריעין עליהם, תרוייהו שוין דהוו בכלל צרות של צבור. אבל לענין הלכות דבר בעיר דבבא קמא (דף ס'), אין כאן הלכות דבר בעיר אלא בדבר בעיר ולא בחולי בעיר. שבדבר אנשים הרבה מתים בעיר, ובחולי אנשים הרבה חולים בעיר.

וכן משמע בשו"ת חות יאיר (סימן קצ"ז) שכתב על המשנה (תענית דף י"ט). איזהו דבר, עיר המוציאה חמש מאות רגלי ויצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים הרי זה דבר. דלאו דווקא דבר. אלא הוא הדין כל חולי המדבק מאיש לאיש ומבית לבית וממית בני אדם רבים בזמן קצר חוץ לטבע נקרא דבר. וגם על זה אמרו (בבא קמא דף ס'): דבר בעיר כנס רגליך. עכ"ד. ומשמע שבחולי שממית בני אדם אלא שאינו ממית בני אדם רבים חוץ לטבע, אין אומרים דבר בעיר כנס רגליך. וא"כ הוא הדין שאין אומרים אל יכנס אדם יחידי לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו (בבא קמא שם), שאין זה אלא במקום דבר בעיר ולא במקום חולי בעיר.

והנה בתשובתי לכת"ר מלפני חודש העליתי כי המדינה דינה כדין עיר שיצאו ממנה שלשה מתים בשלשה ימים, ועתה אין יוצאין הימנה אלא מת אחד או שני מתים. והכרעתי שא"כ הרי זה דבר עד שתעצר המגפה. ושכן מוכח מלשון הרמ"א (יו"ד סי' קט"ז, ה'). עיין שם. וסוף דבר כתבתי כי בעוד חודש בע"ה נזכה ונחיה ונראה ונחזור ונשנה פרק זה בע"ה. וכת"ר האיר והעיר לנכון, כי נתפזרו הכנוסים זה שלשים יום, ולא נתוספו חולים ומתים יותר משהיה, וא"כ המדינה עיר שיצאו ממנה שלשה מתים וחזרה להוציא הימנה מת אחד או שנים ולא חזרה להוציא שלשה מתים.

וני"ל דהנה מחד פשיטא כביעתא בכותחא שעדיין אין כאן ותעצר המגפה. אך מאידך אמינא ולא מסתפינא שאף על פי כן יותר אין כאן דין דבר בעיר אלא דין חולי בעיר. והאידנא המדינה כדין ירד חולי אחד לאנשים הרבה באותה העיר ויצאו הימנה מת אחד או שנים. ולא חיישינן שתחזור להוציא שלשה מתים. ומנא אמינא לה. כי אשר אני אחזה לי בס"ד כי מה שלא חזרה העיר להוציא שלשה מתים, אין זה כסבורים העם לומר אך ורק מפני

שהצבור נזהר ונשמר שלא להדביק ושלא להדבק. אלא אף גם זאת כי לענין חולי ומיתה תקפו וגבורתו של המגפה מצטמק והולך לו שבח לאל. בבחינת נ"ט בר נ"ט דסכנתא. וממילא אם עד עתה היו פחות חולים, מעתה יהיו יותר חולים. ואם עד עתה היו יותר מתים, מעתה יהיו פחות מתים. ודבר זה אסור לאומרו בפני עם הארץ, דלא לית לזלזולי ביה, שמן המות נזהרים ומן החולי אינם נזהרים. ובפרט כי לענין לדבק מכלי ראשון לכלי שני ומכלי שני לכלי שלישי עדיין המגיפה ככחו אז כחו עתה ולא נס ליחו. ובהשערה אני אומר, כי עד אחרית שנה ימותו במדינותנו עשרה למאה משיעור שמתו עד הנה. ובארץ ישראל להיפך, ימותו עשרת מונים משיעור שמתו עד הנה ח"ו. ובכל העולם כלו ימותו אחד מרבה מכל באי עולם. ומעבר לסוף השנה אין בכחי לשער, שיתר מכאן לא ימד ולא יספר.

והשתא הכא דדין המדינה חולי בעיר ולא דבר בעיר, א"כ תו לא אמרינן אל יכנס אדם יחידי לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו, שאין זה אלא בדבר בעיר שאנשים הרבה מתים ולא בחולי בעיר שאנשים הרבה חולים כנ"ל. וממילא בודאי שצריך לחזור ולפתוח כל הבתי כנסיות וכל הבתי מדרשות לאלתר. והרשות נתונה למקרי ביה דרדקי ולמצלי ביה עשרה. וברוכי מברכינן שהחינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

ב. ומה שנסתפק כת"ר במדינותנו שהמומחים אומרים כי די להרחיק את האדם מחבירו ארבע אמות, אם צריך לעטות מסכה בבית הכנסת לחשוש לדברי המומחים בארץ ישראל, ואם יש לכופ על כך או לא. הנה במצורע כתיב (ויקרא י"ג, מ"ה) והצרוע אשר בו הנגע על שפם יעטה וטמא טמא יקרא. ופירש האבן עזרא (שם) וז"ל ועל שפם, למעלה מהשפה. יעטה, בבגדיו. והטעם שלא יזיק ברוח פיו. עכ"ל. וכ"כ החזקוני (שם) וז"ל ועל שפם יעטה, להפסיק רוח רע היוצא מפיו, שלא להזיק את הבריות. עכ"ל. בדד ישב מחוץ למחנה מושבו (שם מ"ו). ובדעת זקנים מבעלי התוספות (שם) וז"ל לפי שאותו חולי מתפשט בבני אדם הרגילין אצלו. עכ"ל. וכ"כ החזקוני (שם). ובמדרש רבה (ויק"ר ט"ז, ג') רבי יוחנן אומר אסור לילך במזרחו של מצורע ארבע אמות.

והנה בהלכות דבר בעיר בבבא קמא (דף ס' :): אמרו חכמים דבר בעיר כנס רגליך, שלא לינוק וכל שכן שלא להזיק. ונמצא דבר בעיר הכל מוחזקין ספק מצורעין, וכולהו בעי נטירותא כשור המועד, כדאמר התם (בבא קמא דף כ"ד : דף מ"א). תורא נגחנא אית לך בבקרך, איבעי לך נטורי כולי בקרך. שלא יארע כמו שאירע לחכמי חלם, כאשר נתבקשו כל הקהל ליצוק כל אחד בקבוק יין לתוך חבית לצורך סעודה גדולה, ובשעת קידוש נמצא כל החבית כלו מים.

והנה אמרו שם, תנו רבנן דבר בעיר אל יהלך אדם באמצע הדרך מפני שמלאך המות מהלך באמצע הדרכים, דכיון דיהיבא ליה רשותא מסגי להדיא. שלום בעיר אל יהלך בצדי דרכים, דכיון דלית ליה רשותא מחבי חבויי ומסגי. ונמצא שלום בעיר מהלכין להדיא באמצע הדרך. דבר בעיר מתחבאין להלך בצדי דרכים. ונ"ל הפירוש בס"ד, דהנה בכל הדרכים יש אמצע אחד ושני צדדים, ובזמן דבר בעיר אותם שצריכים להלך בדרך צריכים להלך בהחבא, מזה אחד ומזה אחד הרחק כמתחוי דרך, ובזמן שלום בעיר להיפך צריכים להלך בגלוי כולם יחד באמצע הדרך. על דרך שכתב בעל הטורים (מקץ מ"א, ה') שבע שיבלים עולות בקנה אחד בשני השבע, ושבע שיבלים בשבעה קנים בשני הרעב.

ואמרו עוד שם, תנו רבנן דבר בעיר אל יכנס אדם יחידי לבית הכנסת שמלאך המות מפקיד שם כליו. והני מילי היכא דלא קרו ביה דרדקי ולא מצלו ביה עשרה. וכבר ביארתי (בדרשת שבת הגדול אות ג') הפירוש בס"ד שאסור ליכנס לבית הכנסת יחידי מפני הסכנה אלא יכנסו שנים או שלשה, כדאמר בברכות (דף מ"ג :): שד לאחד נראה ומזיק לשנים נראה ואינו מזיק לשלשה אינו נראה כל עיקר. ובקידושין (דף כ"ט :): הוה מזיק בי רבנן דאביי דכי הוה עיילי בתרין אפילו ביממא הוה מיתזקי וכו'. ומיהו ארבעה וחמשה אסור וכל שכן עשרה אסור. ושור"ר כיוצא בזה בשאלתות דרב אחאי גאון (פ' אחרי מות ש' צ"ג) וז"ל כל מאן דשאל

בקצירה שקיל חד מן שיתין בצעריה, הילכך חייב למיזל ושיולי ביה. וכי אזיל לא אזיל לחודיה אלא בהדי אחריני, שמלאך המות מעל רגליו של חולה. עיין שם. והנה יש לדקדק שלגבי אל יהלך באמצע הדרך אמרו אל יהלך אדם ולגבי אל יכנס לבית הכנסת אמרו אל יכנס אדם יחידי. וז"ל הביאור בזה, כי בבית הכנסת שנים ושלשה לא הוי סכנה, ארבעה וחמשה הוי סכנה. אבל בצדי דרכים אפילו ארבעה וחמשה לא הוי סכנה. והטעם שיותר סכנה יש לינגף בתוך בית בפנים מאשר ברחוב בחוץ.

והנה בדבר בעיר כבר מילתי אמורה שאין עצה ואין תבונה אלא אל יצא איש ממקומו, אם לא לצורך אוכל נפש ולצרכי רפואה וכעין דמותו וצלמו של הרופא מרומי דוקטור שנאביל פון ראום הידוע. אבל השתא הכא שאין דבר בעיר אלא חולי בעיר, שמותר לילך לבית הכנסת ולבית המדרש, נ"ל כי ברשות הרבים אין צריך לעטות מסכה, אם לא בסרטיא ופלטיא דדשו ביה רבים ומסגי להדיא, אבל בבית הכנסת חייב לעטות מסכה. ובודאי שיש כח ביד בית דין לכוף כל אחד ואחד לשים המסכה, וכמ"ש בשו"ת צמח צדק (סימן ק"י) וז"ל ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעף ח"ו, יש ליעצו ולהזהירו שלא ילך מפתח ביתו כל היום, ולהכריחו כשיצא ישא סביב לחוטמו ופיו חתיכה קאמפער ומעט עשב מיענטע. עכ"ל. והביאו דבריו המשנה ברורה (ביאור הלכה סי' תקנ"ד, ו') והכף החיים (שם). והנה קאמפער הוא מין שרף הנוטף מאילן הנקרא קאמפער (האל"ף פת"ח והפ"ה רפוי). ועשב מיענטע הוא הנענע כמ"ש הרמב"ם בעוקצין (פ"א מ"ב) והברטנורא בנדה (פ"ו מ"ח). ובשבת (דף ק"מ). פירש רש"י אמיתא מינט"א בלע"ז. ומצאתי כתוב בספרי חכמי האומות שקאמפער ומיענטע רפואה למנוע חול"י ר"ע. וא"כ הוא הדין בנדון דידן שהכל יודעים שהמסכה מגנא ומצלא במקום שכולם עוטים אותה, שפיר מכריחין וכופין לעטותה. ונ"ל שאפילו במקום שרוב הצבור אינם רוצים והמומחים חלוקים, נמי דינא הכי, דקיימא לן (סימן תרי"ח, ה') אם החולה אומר אינו צריך והרופא מסופק מאכילין אותו.

ג. והנה בשולחן ערוך יורה דעה (סימן קט"ז, ה' בהגה) וז"ל וכן יזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה, כי סכנתא חמירא מאיסורא, ויש לחוש יותר לספק סכנה מלספק איסור. ולכן אסור לילך בכל מקום סכנה כמו תחת קיר נטוי או יחידי בלילה וכו'. עוד כתבו הקדמונים שיש לברוח מן העיר כשדבר בעיר. ויש לצאת מן העיר בתחלת הדבר ולא בסופו. וכל אלו הדברים הם משום סכנה, ושומר נפשו ירחק מהם. ואסור לסמוך על הנס או לסכן נפשו בכל כיוצא בזה. ובחושן משפט (סימן תכ"ז, ט"י) וז"ל הרבה דברים אסרו חכמים מפני שיש בהם סכנת נפשות, וקצתם נתבארו בטור יו"ד סימן קט"ז וכו'. וכל העובר על דברים אלו וכיוצא בהם ואומר הריני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד בכך, מכין אותו מכת מרדות. והנהוה מהם עליו תבא ברכת טוב. עכ"ל.

ונ"ל שאין לחלק בין דבר בעיר שצריך ליזהר מן המיתה ובין חולי בעיר שצריך ליזהר מן החולי, שכן אפילו בחולי שאין בה מיתה פסק הרמב"ם ז"ל (הלי דעות פ"ג הי"ג) וז"ל ישים על לבו שיהא גופו שלם וחזק כדי שתהיה נפשו ישרה לדעת את ה', שאי אפשר שיבין וישתכל בחכמות והוא רעב וחולה או אחד מאיבריו כואב. עכ"ל. וכל שכן בנדון דידן שיש כאן חולי שיש בה מיתה, ויש לחוש לספק סכנה, שהדין נותן שאסור לסמוך על הנס או לסכן נפשו ושומר נפשו ירחק מהם. ואדרבה פסוק (משלי כ"ב, ה') שומר נפשו ירחק מהם, בחולי שיש בה מיתה הוא דכתיב, שנאמר (שם) צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם, וכתוב (דברים ז', ט"ו) והסיר ה' ממך כל חולי, ודרשינן (בבא מציעא דף קז:): כל חולי זה צינה.

והנה בבבא בתרא (דף קמ"ד:): חלה ונתרפא ונתרפא משל עצמו. שלח רבין משמיה דר' אלעא, לא שנו אלא שחלה בפשיעה, אבל באונס נתרפא מן האמצע. היכי דמי בפשיעה, כדרבי חנינא. דאמר רבי חנינא, הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים, שנאמר (משלי כ"ב, ה') צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם. ופירש רבינו גרשום (שם) צנים פחים, שלא שימר עצמו מן הצנה הנופחת. וכן פירש רשב"ם (שם) צנים פחים, לישנא דקרא צנים פחים בדרך עקש, הצנה והקור פח ומוקש בדרך עקש, כי בידו הדבר תלוי להשמר מן הצנה. וכן משמע

בתוספות (שם ד"ה חוץ) בשם ירושלמי (סנהדרין פ"י ה"ה) אנטולינוס אתא גבי רבי, א"ל צלי עלי אמר ליה ישיזבינדך מן הדא צינתא, דכתיב (תהילים קמ"ז, י"ז) לפני קרתו מי יעמוד. א"ל רבי, לית הדא צלו, יתיר כסיתך, תכסה והא צינתה אזלה. א"ל ישיזבינדך מן הדין שורבא דנפק בעלמא. א"ל הא צלו, כדון תשתמע צלותך, דכתיב (שם י"ט, ז') ואין נסתר מחמתו.

והתוספות (שם ד"ה חוץ) פירשו, חוץ מצניס פחים דהיינו קור וחוס, כדמשמע בריש מסכת ע"ז (דף ג): בני אדם בעולם הזה כיון שקדרה עליהם חמה מיד מתים. דא"ר חנינא הכל בידי שמים חוץ מצניס פחים, שנאמר (משלי כ"ב, ה') צניס פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם. וכ"כ התוספות בבבא מציעא (דף ק"ז: ד"ה צניס). וכן משמע בסנהדרין (דף ק"ח:). אמר ריש לקיש, תשובה ניצחת השיבו עורב לנח וכו' אם פוגע בי שר חמה או שר צנה, לא נמצא עולם חסר בריה אחת. וביאר הגאון רבי ראובן מרגליות זצ"ל (בסי' מרגליות הים שם) משום שצניס פחים דהיינו קור וחוס בידי אדם.

אבל הריטב"א (שם) פירש חוץ מצניס פחים. לאו דוקא. אלא הוא הדין כל דבר שיכול להשמר. כגון שאכל דברים המזיקים וכיוצא בו. וכ"כ בספר יד רמ"ה (שם) שמע מינה דאם אכל מאכלים רעים או שישב בחמה ונתחמם או בצנה ונצטן היינו בפשיעה. וכן נ"ל דעת הרמב"ם (הלי' דעות פ"ד ה"כ) כל המנהיג עצמו בדרכים אלו שהורינו, אני ערב לו שאינו בא לידי חולי כל ימיו.

ובמדרש (ויק"ר ט"ז, ח') פליגי אמוראי בפלוגתא דקמאי. רבי חנינא ורבי נתן אמרי תרווייהו תשעים ותשעה בצנה ואחד בידי שמים. וכדעת רגמ"ה ורשב"ם. רבי ישמעאל ברבי נחמן בשם רבי נתן אמר תשעים ותשעה בשרב ואחד בידי שמים. כלומר צ"ט מתים אפילו מן החוס וקל וחומר מן הקור, וכמ"ש רבנו המהרש"א ז"ל בבבא מציעא (דף ק"ז: ח"א ד"ה חוץ). עיין שם. וכדעת התוספות. אמר רבי אחא, מאדם יהא שלא יבאו חליים עליו. מאי טעמא, דאמר ר' אחא (דברים ז', ט"ו) והסיר ה' ממך כל חולי, ממך הוא שלא יבואו חוליים עליך. וכדעת הרמב"ם והריטב"א והרמ"ה.

ד. והנה רש"י ז"ל בכתובות (דף ל'). פירש צניס פחים, קור וחוס. הכל בידי שמים, אם באים פורעניות על האדם גזירת המלך הוא. חוץ מצניס פחים, שפעמים שבאין בפשיעה. בידי אדם נינהו, שלא מגזירת מלך. וכתבו התוספות (שם ד"ה הכל) וז"ל הכל בידי שמים חוץ מצניס פחים. והא דאמרינן (שבת דף ל"ב). לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה, אלמא יכול לשמור עצמו מן הפורענות, וכן קיר נטוי דאסור לעבור תחתיו (ברכות דף נ"ה.), התם מן הפשיעה יכול לשמור עצמו, דהא ודאי שבידו להמית עצמו, אבל כשמביאין עליו מן השמים באונס, אי אפשר לו לשמור, אבל צניס פחים לעולם אל יבואו עליו באונס אם רוצה ליזהר. וא"ת והא דרשינן (ב"מ דף קז:) והסיר ה' ממך כל חולי זה צינה, אלמא דבידי שמים הוא. וי"ל דהיינו שיחם הקדוש ברוך הוא עולמו, או יתן לו מלבושים ולא יצטרך ליזהר. עכ"ל.

ולפירוש רש"י ז"ל נראה שהפושע להלך במקום סכנה, אם ניזוק או מת, היינו משום שמזכירים עונותיו (ברכות דף נ"ה). ואיתרע מזליה (חגיגה דף ה'). ויש נספה בלא משפט (משלי י"ג, כ"ג). ומיהו ניזוק או מת בידי שמים. וכ"כ בחידושי מהר"ם שיף (כתובות שם). עיין שם. וכל היכא שלא הזיק או המית עצמו בידים, אלא עמד במקום סכנה או עבר תחת קיר נטוי, וניזוק או מת, אותו הזיק ומיתה הוי בידי שמים. אבל כל היכא שפשע להזיק לעצמו או להמית עצמו בידים, ואפילו פשע להלך במדבר למות ברעב, לא הוי בידי שמים אלא בידי אדם, שנאמר (שמות ט"ז, ג') מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשבע, כי הוצאתם אתנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב.

וקושית התוספות מהא דדרשינן (ב"מ דף קז:) והסיר ה' ממך כל חולי זה צינה, הנה לפירוש רש"י ז"ל דצנים פחים פעמים שבאים עליו בפשיעה שלא מגזירת מלך, אין הכי נמי פעמים צנים פחים באים עליו באונס ופעמים צנים פחים באים עליו בפשיעה, ולא קשיא מידי. אבל למאי דכתבו התוספות דצנים פחים לעולם לא יבואו עליו באונס אלא בפשיעה קשיא שפיר. ועל כן תירצו שיחם הקדוש ברוך הוא עולמו, או יתן לו מלבושים ולא יצטרך לזיהר.

ולפירוש רש"י ז"ל דצנים פחים "פעמים" שבאים עליו בפשיעה, ניחא נמי מאי דקשיא להו להתוספות במגילה (דף כ"ה. ד"ה הכל) וז"ל הכל בידי שמים חוץ מצנים ופחים, פירוש הקור והחום. ולא קשה מהא דכתיב (תהלים קמ"ז, י"ז) לפני קרתו מי יעמוד. דהכי פירוש, אם ישלחנה בפעם אחת, כדכתיב בראש הפסוק (שם) משליך קרחו כפתים. וגם לא קשה מהא דכתיב (תהילים י"ט, ז') ואין נסתר מחמתו. דההיא בעוברי דרכים הוא דקאמר. אבל כל זמן שהוא בביתו ודאי יכול הוא לינצל ממנו. עכ"ל.

והתוספות שהקשו מהא דדרשינן והסיר ה' ממך כל חולי זו צינה. הכי מפרשי לה לקרא. והסיר ה' ממך כל חולי, ממך מן השומר נפשו הנזהר מן הצינה. דעל כרחך ממך לאו אעקש קאי, דהא קרא להדיא קא צווח צנים פחים בדרך עקש. ואם כן על כרחך דלא קאמר והסיר ה' מן העקש חולי הצינה שהביא עליו בפשיעה, וממילא על כרחך והסיר דרישא דומיא דלא ישימם דסיפא. וממילא למאי דסבירא להו התוספות דצנים פחים לעולם לא יבואו עליו באונס, ודלא כפירוש רש"י ז"ל, קשיא להו שפיר דקרא משמע דצנים פחים זמנין דהוי בידי שמים. ועל כך תירצו שפיר דקרא הכי קאמר, שלא יצטרך לזיהר, שיחם הקב"ה עולמו או יתן לו מלבושים. ולעולם אין צנים פחים באים עליו באונס כלל אלא בפשיעה. תדע, שעל כן תירצו בתירוץ בתרא שיתן לו מלבושים, כי לתירוץ קמא שיחם הקב"ה עולמו דחיקא להו דאגב השומר נפשו אף העיקש ניצול מן הצינה. ומשום הכי בבבא בתרא (דף קמ"ד:) לא תירצו אלא שיתן לו דעת לשמור מן הצינה או יתן לו בגד ללבוש.

ובזה אתי שפיר קושית רבנו מהר"א ׳ בורגיל זצ"ל בסי' לחם אבירים (כתובות דף ל'). וז"ל וק"ק דמאי מקשים, והא והסיר ה' ממך קאמר, דמשמע דאחר שחלה האדם מסיבתו הקב"ה יסיר אותו החולי. וגם בסיפא דקרא כתיב וכל מדוה מצרים הרעים לא ישימם בך, דמשמע שהקב"ה ישימם, אפשר דדוקא אמדוה מצרים קאי. עכ"ל. וכיוצא בזה כתב המהר"ם שיף זצ"ל בחידושי כתובות (שם) כתב וז"ל לכאורה אין קושיא. דתקשי בלאו הכי מנא לן דזה צינה. אלא דקשה ליה למה כתיב והסיר, והיה לו לומר לא ישלח עליך, כסיפא דקאמר לא ישימם בך. אלא איירי בצינה דאינו כל כך ברכה לא ישימם, דאף בלי ברכה האדם יכול לשמור עצמו מהם שלא יבוא עליו, והשומר נפשו ירחק מהם. להכי מברכו והסיר אף שבא עליך בפשיעתך. עכ"ל. ולפי מה שביארתי ניחא. ודקדוק הנ"ל מנא לן דוהסיר ממך כל חולי זו צינה, י"ל דדרשינן הכי לפי שהכל חולים אצל צינה (שו"ע או"ח סי' רע"ו, ה'). וק"ל.

קנצי למילין לנדון דידן. הכל מודים דמדינא דתלמודא לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה. ואם עבר ועמד במקום סכנה וניזוק או מת, לדעת רש"י הוי באונס בידי שמים, כיון שלא עשה מעשה בידים, ולדעת התוספות הוי בפשיעה בידי אדם, כאילו עשה מעשה בידים. וצנים פחים דכתיב בהו לפני קרתו מי יעמוד (תהלים קמ"ז, י"ז), ואין נסתר מחמתו (תהילים י"ט, ז'), אם חלה או מת, לדעת רש"י צנים פחים פעמים דהוי בידי אדם, ולדעת התוספות צנים פחים בידי אדם לעולם. ונפקא מינה, שלדעת התוספות אם רוצה לזיהר מצנים פחים אפשר לו לשמור. ולדעת רש"י אפילו אם נזהר ונשמר, פעמים שצנים פחים באים עליו באונס. ואיזהו שמירה, דעת ותבונה ובגד מן הצינה, ובית פנימה מן החמה, וכמבואר בתוספות.

והשתא לא מיבעיא לדעת הרמב"ם והריטב"א והרמ"ה הנ"ל דצנים פחים בידי אדם לאו דוקא, אלא אפילו לדעת רגמ"ה ורשב"ם הנ"ל דדוקא צנים פחים בידי אדם, הוא הדין דהקורונה נמי בכלל צנים פחים בידי אדם. ושמירתך עליך, שנאמר צנים פחים בדרך עקש

שומר נפשו ירחק מהם. ואיזהו שמירה, דעת ובגד ובית. שצריך דעת ותבונה ובגד לשמירה. ופעמים שאי אפשר אלא לישוב בביתו וכמבואר בתוספות. ואם רוצה לזוהר, להתוספות אפשר לו לשמור, ולרשיי פעמים שאפילו אם נזהר ונשמר באים עליו באונס, וכנ"ל.

ה. והנה בס' תורת חיים (בב"ב דף קמ"ד): העיד וז"ל שאין רוב העולם ורובא דרובא נזהרין, והולכין בצינה. עכ"ל. וכ"כ האדמו"ר מטאלנא שליט"א בגליון עונג שבת (בני ברק מספר 916) וז"ל דרכם של בני אדם שמזלזלים בקור וחום, ולמרות שיאמרו להם החכמים אל תצאו בשעת הקור או בשעת החום, הנה אזנים להם ולא ישמעו, ובעקשותם כי רבה יצאו אל הקור ואל החום, באומרם הן לי לא יקרה מאומה. עכ"ל. ועליהם ועל המונס כיון הרמב"ם ז"ל בהקדמה לפירוש המשניות וז"ל ואנו רואים שרוב בני אדם ערומים מן הערמה וריקים מן החכמה. עכ"ל. וכמ"ש התוספות בבבא בתרא (דף קמ"ד: הנ"ל) שלשמור מן הצנה צריך דעת. ועליהם פסק מרן ז"ל בחושן משפט (סימן תכ"ז, י' הנ"ל) כל העובר על דברים אלו וכיוצא בהם ואומר הרני מסכן בעצמי ומה לאחרים עלי בכך או איני מקפיד בכך, מכין אותו מכת מרדות. ומכאן כתבתי בתחילה שאסור לומר לעם הארץ שהמגפה בבחינת נ"ט בר נ"ט דסכנתא, לפי שאין נזהרין מן החולי, ואם עד עתה היו פחות חולים מעתה יהיו יותר חולים.

ובפסחים (דף מ"ט): אמר רבי אלעזר עם הארץ אסור להתלוות עמו בדרך, שנאמר (דברים ל', כ') כי הוא חייך ואורך ימך. על חיינו לא חס על חיי חברו לא כל שכן. ופירש רש"י (שם) וז"ל על חיינו לא חס, ללמוד תורה ולחיות. על חיי חברו לא כל שכן, ויש לדאוג שמא יהרגנו. עכ"ל. ודון מינה ואוקי באתרין, שצריך להתרחק ממי שעתיד שלא לזוהר מן הקורונה ולהרחיקו שלא לידבק הימנו, שאם לא חס לידבק כל שכן שלא חס להדביק. וכמ"ש האדמו"ר מטאלנא (שם) שומר נפשו ירחק מהם, מן העקשים.

אבל תלמיד חכם אזיל כל בתר איפכא, חס על חיינו ללמוד תורה ולחיות וכל שכן על חיי חברו, וכמ"ש התוספות בבבא קמא (דף כ"ג. ד"ה וליחייב ודף כ"ז: ד"ה ה"ג), דיותר יש לאדם לזוהר ולישמר שלא יזיק לאחרים משלא יזק בעצמו. ועליו הכתוב אומר (תהילים צ"א, י') לא תאנה אליך רעה ונגע לא יקרב באהליך, פירוש לא תאנה אליך רעה, ונגע לא יקרב לרעך בזכות אהליך, בזכות התורה שנקראת אהל, וכמ"ש בברכות (דף ס"ג): ובשבת (דף פ"ג):.

ותדע דלא מצינו בכל תורת משה שום מצוה שנצטוינו עליה מאד אלא שמירה. כדכתיב (דברים ב', ד') אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו ונשמרתם מאד. וכתוב (שם ד', ט') רק השמר לך ושמור נפשך מאד. וכתוב (ד', ט"ו) ונשמרתם מאד לנפשותיכם. וכתוב (שם כ"ד, ח') השמר בנגע הצרעת לשמור מאד. ונ"ל הטעם, שאין השמירה סובלת שום היסח הדעת לעולם ואפילו רגע כמימריה. וא"כ עיקר השמירה השקידה. וכן הוא אומר (תהילים קכ"ז, א') אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר. ולכן דרך רוב בני אדם שלא להתמיד בשמירה, דלאו כל מוחא סביל דא, והלכך מזהיר עליה לשמור מאד. וא"כ הכא נמי בנדון דידן דכתיב (משלי כ"ב, ה') צנים פחים בדרך עקש שומר נפשו ירחק מהם, דרך שמירה בענין דהיינו שמירה מעולה ולא שמירה פחותה (שבת דף צ"ב: ובבא קמא דף ל"ט:). ואז סמוך לבו לא ירא.

ו. ולענין י"ז בתמוז וט' באב אם חייבין להתענות או פטורין להתענות. הנה מצאתי לו חבר טוב להגרי"א ווייס שליט"א, והוא הגרחי"ד ווייס שליט"א דומ"ץ קיט"ל אנטווערפען, בשו"ת ויען דוד (ח"א או"ח סי' פ"ט אות ג') שכתב בפשיטות וז"ל דבזמן הזה אין גוזרין תענית על הדבר, כמו שכתב המגן אברהם בסימן תקע"ו ס"ק ב' דאם אינו אוכל ושותה קולט ח"ו שינוי האויר. עכ"ל. וכדבריהם כן כתב בשו"ת זכר יהוסף (סימן רי"ג) בדעת המגן אברהם.

אבל רבנו המשנה ברורה (סי' תקע"ו, א' אות ב') הבין לשון המגן אברהם שאין מתענין כלל שום תענית בזמן שיש דבר בעיר, ושכן הורו שאר האחרונים. וז"ל והאידינא אין מתענין כלל בשעת הדבר, דמנוסה הוא כשאינו אוכל ושותה קולט שינוי אויר ח"ו. מגן אברהם ושאר אחרונים. ולענין ט' באב עיין לעיל בסימן תקנ"ד סעיף ו' בביאור הלכה. עכ"ל. ושם בביאור הלכה הביא מספר פתחי עולם ומטעמי השולחן (ח"ב דף קצב: קצג.) בהלכות תשעה באב (או"ח סי' תקנ"ד, ו' אות י') וז"ל במקום שאין המחלה של חולעריא חזקה ח"ו יאכל פחות מככותבת בכדי אכילת פרס, וכן בשתיה כמ"ש השיעורים בשולחן ערוך סימן תרי"ח (כך יש להורות לשואל בט' באב שבזה לא נעקר התענית לגמרי ורחמנא לבא בעי). ומי שירצה להתענות במקום שאין המחלה בזעף ח"ו, יש ליעצו ולהזהירו שלא ילך מפתח ביתו כל היום, ולהכריחו כשיצא ישא סביב לחוטמו ופיו חתיכה קאמפער ומעט עשב מיענטע. קריאת ויחל, אם יש בבית הכנסת אף רק ג' מתענים בדי צומות יש לקרות (ולענין ענינו צ"ע), נהי דהוא עצמו לא יקרא כשאינו מתענה, משא"כ בתענית בה"ב בזה בעינן ודאי עשרה. תשובות דברי נחמיה חאו"ח סי' מ"א בשם אדמו"ר ובסי' מ"ב פליג על זה. עיין שם. עכ"ל. ותשובת האדמו"ר הנ"ל נדפסה ג"כ בשו"ת צמח צדק (סימן ק"י). והדברי נחמיה (סימן מ"ב) פליג עליה בתרתי, לענין הצום שיאכל פחות מכזית ולא פחות מככותבת, ולענין ויחל וכן לענין ענינו דבעינן עשרה מתענין. עיין שם. [וספר פתחי עולם חיברו הגאון רבי דוב בער קאראסיק זצ"ל, ונדפס בשנית בלונדון שנת תשכ"ו, על ידי בן בתו הגאון רבי הלל מעדאליע זצ"ל רב ואב"ד שומרי הדת פה אנטווערפן].

והשתא נחזי אגן. הנה לשון וסדר השולחן ערוך כך הוא: בסעיף א' ז"ל כשם שמתענים על הגשמים כך מתענים על שאר הצרות. כגון כותים שבאו לערוך מלחמה וכו' וכל הערים סביבותיהם מתענים וכו'. ובסעיף ב' ז"ל וכן על הדבר. איזהו דבר עיר שיש בה ת"ק רגלי ויצאו ממנה ג' מתים וכו'. היה דבר בארץ ישראל מתענין שאר גלויות עליהם. היה דבר במדינה ושיירות הולכות ובאות ממנה למדינה אחרת שתיהן מתענות. והנה המגן אברהם קבע דבריו על "וכן על הדבר". וכתב וז"ל והאידינא אין מתענין כלל בשעת הדבר, דמנוסה הוא כשאינו אוכל ושותה קולט ח"ו שינוי האויר. עכ"ל. ורצונו לומר שכונת המחבר שמתענין על הדבר בעיר שיצאו ממנה ג' מתים כדתנן בתענית (דף י"ט.). ומתענים על הדבר להקדים רפואה למכה כדאמרינן התם (דף כ"א:). אבל האידינא אין מתענין על הדבר בשעה שדבר בעיר. ואפילו אין מתענין "כלל" שום תענית בשעה שדבר בעיר. כי בדוק ומנוסה שאפילו סתם אינו אוכל ושותה קולט הדבר ח"ו. ואין מתענין על הדבר אלא בשעה שעדיין אין דבר בעיר כגון הגלויות על ארץ ישראל. וכמו שהבינו האחרונים והמשנה ברורה בכונת המגן אברהם.

ומה שציין המגן אברהם וז"ל ועיין יורה דעה סוף שע"ד. עכ"ל. כונתו להגהות הרמ"א (שם סעיף י"א) וז"ל יש אומרים בשעת הדבר אין מתאבלים משום ביעתותא (שו"ת מהרי"ל סימן מ"א). ושמעתי קצת נהגו כן. עכ"ל. וכונת הרמ"א שמתוך אבלותו קולט הדבר משום ביעתותא, וכמ"ש בספר בן יהודע בבא קמא (דף ס'): וז"ל החולי של הקוליר"א יזיק לאדם הפחד וההבעתה, ויתהווה בו החולי מחמת הפחד וההבעתה אשר יפחד ונבעת. עכ"ל. ורצונו לומר דהוא הדין שמתוך שקו ותעניתו קולט הדבר משום ביעתותא.

ומה שהעיר הגר"א ווייס שליט"א מדברי מרן החיד"א זצ"ל בברכי יוסף (או"ח סי' תקע"ו, אות ד') וז"ל האידינא אין גוזרין תענית ציבור על הדבר. וכן אמרו משם האר"י זצ"ל. וכן יש סברא בתלמוד (תענית דף כ"ב.). הרב מהר"ם ו' חביב בתשובותיו כת"י סימן ט"ז. וכ"כ האחרונים. עכ"ל. ומשמע דלא שמיע להו דהאידינא אין מתענין כלל בשעת הדבר. הנה בשו"ת מהר"ם בן חביב החדשות (או"ח סימן ע"ה) נשאל, אם יש כח ביד חכמי העיר לגזור תענית על כל צרה שלא תבוא. וכתב שם (דף צ"ט. ד"ה איברא) וז"ל איברא דעתה בדורות אלו ראינו שבזמן דבר ומגפה ח"ו לא גזרו תענית גדולי הדור. ושמעתי דהמקובלים כתבו בשם האר"י זלה"ה דאין לגזור. וכן יש סברא בתלמוד בתעניות פ"ג (דף כ"ב ע"ב) דאמרו משום ר' עקיבא אין מתענין על הדבר כל עיקר, ופירש"י דגזירה היא עכ"ל. ואם קבלה

נקבל. ומ"מ יראה ברור דמדן התלמוד בית דין גוזרין תענית אכפנא ואמותנא כמו שהוכחתי לעיל. עכ"ל.

ובספר מעשה רקח (ה' תעניות שם) כתב וז"ל ובזמן הזה לא ראיתי ולא שמעתי שמתענין על הדבר בשום מקום. והרב מגן אברהם (סימן תקע"ו) כתב דהאידינא אין מתענין כלל בשעת הדבר, דמנוסה הוא כשאינו אוכל ושותה קולט ח"ו שינוי האויר וכו' ע"כ. ואולי במקומות הרב היה מזגם כן. ומ"מ אכתי למה אין מתענין במקומות אחרים מחשש פן יפגעו בהם מחמת השיירות כדאיתא בגמרא. ואולי לא נאמר דין זה אלא בזמן שאין הדבר רגיל והוה, משא"כ בזמן הזה שבעונותינו הרבים כמעט הוא רגיל בכל שנה באותם המקומות היו צריכים להתענות תמיד. עכ"ל. וא"כ י"ל דרבנו מהר"ם בן חביב תנא היכא קאי, כאשר עדיין אין דבר בעיר, ואהא קאמר שבדורות אלו בזמן שיש דבר ומגפה במקומות אחרים לא גזרו תענית גדולי הדור מחשש פן יפגעו בהם מחמת השיירות. אבל אם כבר יש דבר בעיר שמא סבירא ליה כהמגן אברהם שאין מתענין כלל.

ומה שאמר לו הגר"א ווייס לחלק בין חולירע ובין קורונה. הנה המגן אברהם עצמו (שם ס"ה ס"ק ג') כתב בדין חולי בעיר וז"ל כשאבעבועות פורחים בתינוקות ומתים יש לגזור תענית. ובפרי מגדים (א"א שם) וז"ל פאקין או מאזלין דמכה מהלכת היא יש לגזור תענית. וא"כ בשעת מגפה דמנוסה הוא שאינו ממית אלא תינוקות, הגדולים מתענים כדרכם. ומיהו איני מתפעל מן החילוק בין חולירע ובין קורונה, דהלא אפילו בחולירע שהעיד המגן אברהם וז"ל דמנוסה הוא כשאינו אוכל ושותה קולט ח"ו שינוי האויר, העיד בשו"ת זכר יהוסף (סימן ר"יג הני"ל) להיפך וז"ל מרבבות אנשים לא הזיק לשום אחד מהמתענים. ועוד, הלא המגן אברהם לא כתב כלל שאין מתענים בשעה שיש חולי"י ר"ע אלא בשעה שיש דבר בעיר, וא"כ כל מגפה במשמע, ואין לחלק בין חולי"י ר"ע ובין קורונה. ועל כל פנים לפמ"ש המגן אברהם שמתוך התענית קולט המגפה משום ביעתותא, פשיטא שאין לחלק בין חולי"י ר"ע ובין קורונה.

על כן אם להתענות עתה ארבע תעניות: לע"ד במקום ובזמן שהקורונה דבר בעיר, להלכה כדאי הוא המגן אברהם לסמוך עליו ויודע צדיק נפש בהמתו. ולמעשה דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. ובמקום ובזמן שהקורונה חולי בעיר, כהאידינא באתרין, הכל מתענים כדרכם. ואם היחיד צריך הוראת שעה ישאל לחכם ויתיר לו כדת של תורה.

ביקרא דאורייתא,

יוסף בנימין ב"ר עמרם צרפתי